

Η ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΤΟΥ ΧΩΡΙΟΥ Β' ΚΟΡ. 12,2-4

ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΑΡΑΔΟΣΗ ΤΩΝ ΠΑΤΕΡΩΝ

ΥΠΟ

ΔΕΣΠΩΣ ΑΘ. ΛΙΑΛΙΟΥ, πτ. Φ.-Θ, Ph. D.

Με τὸ ἀνωτέρω χωρίο βρισκόμαστε στὸ κέντρο τῆς θεωτικῆς ἐμπειρίας τοῦ Ἁπ. Παύλου, τὴν ὁποία ὁ ἴδιος χαρακτηρίζει σαφῶς ὡς «ὄπτασιαν καὶ ἀποκάλυψιν Κυρίου»¹, ἐνῶ στὴ μακρὰ ἀγιοπατερικὴ παράδοση ἡ ἴδια ἐμπειρία φέρεται μὲ τὸν ὄρο «ἀρπαγῆ»².

Ὁ Παῦλος, ὁ Ἀπόστολος τοῦ Χριστοῦ, ὁ ὁποῖος δὲν ὁμίλησε «σωματικῶς» μὲ τὸν Κύριο, ὅπως οἱ ἄλλοι Ἀπόστολοι καὶ Μαθητές, προβάλλεται ἀπὸ τοὺς Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας πλάϊ στὸ θεόπητη Μωυσῆ, τὸν Ἐνώχ καὶ τὸν προφήτη Ἡλία ὡς πρότυπο τοῦ κατ' ἀρετὴν ἐν Χριστῷ βίου, ὡς «ἐνεργούμενος»³ διὰ τῆς ἐλλάμψεως τοῦ Παναγίου Πνεύματος. Θὰ πρέπει νὰ σημειωθῆ, ὅτι οἱ Πατέρες προσφεύγουν στὸ γεγονός τῆς ἀρπαγῆς τοῦ Ἁπ. Παύλου στὸ πλαίσιο συζητήσεως γιὰ τὴ θέωση τοῦ ἀνθρώπου, ὑπερασπίζοντας ταυτοχρόνως τὴν ἐνότητα τῆς προφητικῆς, ἀποστολικῆς καὶ ἀγιοπατερικῆς παραδόσεως καὶ ἐμπειρίας. Ἔτσι οἱ Πατριάρχες, οἱ Στρατηγοί, οἱ Νομοθέτες, οἱ Ἱερεῖς, οἱ Βασιλεῖς καὶ οἱ Προφῆτες τῆς Π. Διαθήκης, οἱ Εὐαγγελιστές, οἱ Ἀπόστολοι, οἱ Ποιμένες, οἱ Διδάσκαλοι καὶ οἱ Μάρτυρες τῆς Ἐκκλησίας, ἀναφέρονται στὴ σειρά ὡς «οἱ τοῦ Θεοῦ» ἄνθρωποι⁴.

Στὸ λόγο, Περὶ ἐλευθερίας νοός, ποῦ ἀποδίδεται στὸν Ἁγ. Μακάριο τὸν Αἰγύπτιο, ἡ ἀρπαγῆ τοῦ Ἁπ. Παύλου ταυτίζεται μὲ τὸ γεγονός τῆς ἐλλάμψεως στὴ Δαμασκό. Μὲ πρότυπο τὴν ἀρπαγῆ τοῦ Ἁπ. Παύλου⁵ προβάλλονται στὴ συνέχεια οἱ ἀνθρωπολογικὲς συνέπειες τῆς ἐνεργείας τοῦ Ἁγίου Πνεύ-

1. Β' Κορ. 12,1.

2. Πρβλ. Ἁγ. Γρηγορίου Θεολ. Λόγ. 28.20 PG 36, 52C, ὅπου ὁμιλεῖ γιὰ «τὸ τῆς ἀρπαγῆς μυστήριον».

3. Βλ. Τοῦ αὐτοῦ, λόγ. 28.19 PG 36, 52B.

4. Τοῦ αὐτοῦ, λόγ. 21.3 PG 35, 1085A.

5. § 23 PG 34, 957AB: «Καὶ τῷ μακαρίῳ δὲ Παύλῳ φησὶ τὸ ἐλλάμψαν ἐν τῇ ὁδῷ φῶς δι' οὗ καὶ εἰς τρίτον οὐρανὸν ἦρται, καὶ νῦν μὲν μυστηρίων ἀλαλήτων ἀκουστής γίνεταί οὐ νοημάτων τις καὶ γνώσεως φωτισμὸς ἦν, ἀλλὰ δυνάμει τοῦ ἀγαθοῦ πνεύματος καθ' ὑπόστασιν ἐν τῇ ψυχῇ ἐλλαμψις, οὗ τὴν ὑπερβολὴν τῆς λαμπρότητος οἱ τῆς σαρκὸς ὀφθαλμοὶ μὴ διενεγκόντες ἀπετυφλώθησαν, δι' οὗ πᾶσά τε γνώσις ἀποκαλύπτεται, καὶ πρὸς ἀλήθειαν Θεὸς τῇ ἀξίᾳ καὶ φιλουμένην ψυχῇ γνωρίζεται».

ματος κατὰ τὸ φωτισμὸ τῆς ψυχῆς ἀπὸ τὴν παρούσα ζωὴ καὶ τὴ μεταστοιχείωση τοῦ σώματος κατὰ τὴ μεγάλη ἡμέρα τῆς Ἀναστάσεως, ἐπειδὴ «πᾶσα ψυχὴ διὰ σπουδῆς καὶ πίστεως τέλειον ἐνδύσασθαι τὸν Χριστὸν ἐντεῦθεν καὶ δύναμιν τε καὶ πληροφορίαν χάριτος καταξιωθείσα, καὶ τῷ ἐπουρανίῳ τῆς ἀφθάρτου εἰκόνας φωτὶ ἐνωθεῖσα, καὶ νῦν μὲν μυστηρίων οὐρανίων γινώσιν ἐν ὑποστάσει μιεῖται πάντων· ἐν δέ γε τῇ μεγάλῃ τῆς ἀναστάσεως ἡμέρᾳ τῇ αὐτῇ ἐπουρανίῳ τῆς δόξης εἰκόνι καὶ τὸ σῶμα ταύτης ἐνδοξασθὲν καὶ ὑπὸ τοῦ Πνεύματος κατὰ τὸ γεγραμμένον εἰς οὐρανοὺς ἀρπαγὲν καὶ σύμμορφον γενέσθαι τῷ σώματι τῆς δόξης αὐτοῦ καταξιωθὲν καὶ τὴν βασιλείαν αἰώνιον τε καὶ ἀδιάδοχον καὶ τῷ Χριστῷ σύγκληρον ἔξει»⁶. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι ἡ μετοχὴ τοῦ ὄλου ἀνθρώπου στὴ βασιλεία τοῦ Θεοῦ συνεπάγεται τὴν ὑπέρβαση τῆς κτιστότητός του, καθὼς ὁ ἄνθρωπος γίνεται σύμμορφος τῆς ἀκτίστου δόξης τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος.

Ἀπὸ τοὺς ἐρμηνευτές, ποὺ ἔγραψαν εἰδικὰ σχόλια στὴ Β' πρὸς Κορ., πρέπει νὰ σημειωθῇ ὁ Δίδυμος, ὁ ὁποῖος καταπιάνεται νὰ συνοψίσῃ τίς ὑπάρχουσες ἐρμηνευτικὲς ἀπόψεις, ἐντοπίζοντας τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ κυρίως στὴν κατανόηση τῆς φυσικῆς καταστάσεως τοῦ Ἁπ. Παύλου κατὰ τὴν ἀρπαγὴ, καθὼς καὶ στὴ σημασία τοῦ «τρίτου οὐρανοῦ». Σχετικὰ μὲ τὸ πρῶτο σημεῖο ὁ Δίδυμος ἀναφέρει τίς ἐξῆς ἀπόψεις, ἀφοῦ πρῶτα δώσει ἐλαφρῶς διασκευασμένο τὸ ὑπὸ ἀνάλυση χωρίο⁷. Ἔτσι ὑπὲρ τῆς ἀπόψεως τῆς «ἐν σώματι» ἀρπαγῆς συντείνουν δύο παράλληλα γεγονότα τῆς Π. Διαθήκης: α) ἡ «ἐν σώματι» ἀρπαγὴ τοῦ προφήτη Ἡλία⁸, καὶ β) ὁ «ἐν σώματι» μετεωρισμὸς τοῦ προφήτη Ἀμβακοῦ ἀπὸ τὰ Ἱεροσόλυμα στὴ Βαβυλώνα⁹. Μία δευτέρη ἐρμηνεία, μεταφέρει τὸ κέντρο βάρους στὴ λειτουργία τοῦ νοῦ. Στὴν περίπτωσι αὐτῇ ὁ ἄνθρωπος «νοῦ ὀπτασία ποδηγούμενος» φθάνει στὸν οὐρανὸ καὶ τὸν παράδεισο, ἐνόσο ἀκόμη ζεῖ στὴ γῆ καὶ ἔχει σῶμα, «οἷός τέ ἐστιν»¹⁰. Ὡστόσο παραμένει ἀσαφὴς ἡ σχέση τοῦ νοῦ πρὸς τὸ σῶμα κατὰ τὴν «ὀπτασίαν». Σύμφωνα μὲ τὴν τρίτη ἐρμηνεία ὁ Ἁπ. Παῦλος γράφει ὄχι γιὰ τὸ δικό του σῶμα («οὐ περικειται ἡ ψυχὴ»), ἀλλὰ γιὰ τὸ «καθόλου»¹¹, σύμφωνα μὲ τίς κοσμολογικὲς δηλαδὴ ἀντιλήψεις τῶν Ἑλλήνων φιλοσόφων, ποὺ εἶχαν υἱοθετηθεῖ νωρίτερα ἀπὸ τὸν Ὀριγένη, τὸν ὁποῖο, ὅπως φαίνεται, ἀκολουθεῖ καὶ ὁ Δίδυμος. Ἔτσι

6. § 24 PG 34, 957AB. Πρβλ. *Συμμεῶνος Μεταφρ.*, Παράφρασις εἰς τοὺς πενήκοντα λόγους τοῦ Ἁγίου Μακαρίου τοῦ Αἰγυπτίου, κεφ. 91, *Περὶ ἀγάπης*, Φιλοκαλία, τόμ. Γ', Ἀθήναι 1976, σσ. 208-9.

7. Ἐπίγραμμα εἰς Β' πρὸς Κορ., PG 39, 1729B.

8. Αὐτόθι.

9. Αὐτόθι.

10. Αὐτόθι.

11. Ἐνθ' ἀνωτ. 1729C.

τὸ πρόβλημα ἐντοπίζεται στὸ γεγονός ἐὰν ὁ τρίτος οὐρανὸς καὶ ὁ παράδεισος εἶναι «σῶμα» ἢ «ἀσώματον»¹². Καθὼς ὅμως ὁ Δίδυμος εὐρίσκεται σὲ ἐρμηνευτικὸ ἀδιέξοδο ἐναποθέτει τὴν «εἶδῃσιν τούτων» στὸν Πατέρα τῆς σοφίας Θεό.

Στῆ συνέχεια ἀναλύει τὴ φράση «ἕως τρίτου οὐρανοῦ», γιὰ τὴν ὁποία δίδει δύο ἐρμηνευτικὰς ἀπόψεις, α) ὅτι ὁ ᾽Απ. Παῦλος ἐφθασε στὴν κατανόηση («τῶν πραγμάτων») τοῦ τρίτου οὐρανοῦ, «πλειόνων ὄντων οὐρανῶν», τῶν ὁποίων ἡ ἀρίθμηση ἀρχίζει ἀπὸ τὸ στερέωμα, ποὺ θεωρεῖται πρῶτος οὐρανός¹³, β) ὅτι ὁ οὐρανὸς εἶναι ἕνας, ἀλλὰ χωρίζεται σὲ «μόρια» καὶ ὅτι ὁ ᾽Απ. Παῦλος ἐφθασε «μέχρι τρίτου μορίου»¹⁴. Φαίνεται ὅτι ὁ Δίδυμος δὲν ἔμεινε ἱκανοποιημένος μὲ τίς ἐρμηνευτικὰς ἀπόψεις ποὺ παρέθεσε καὶ γι' αὐτὸ ἀφήνει τὴν ὀρθὴ ἐρμηνεία στὸ Θεὸ καὶ τοὺς φωτισμένους ἀπὸ τὸ Θεό¹⁵. Τὸ μόνον γεγονός γιὰ τὸ ὁποῖο οὐδόλως ἀμφιβάλλει εἶναι ὅτι συνέβησαν στὸν ᾽Απ. Παῦλο δύο ἀρπαγές, μία μέχρι τὸν τρίτο οὐρανὸ καὶ ἡ δευτέρα μέχρι τὸν παράδεισο. Ἐπὶ πλέον σημειώνει συμπερασματικὰ ὅτι ὁ ᾽Απ. Παῦλος δὲν ἄκουσε τίποτε στὸν τρίτο οὐρανὸ οὔτε εἶχε κάποια θεωρία¹⁶. Τέλος ὁ Δίδυμος δὲν ἐφαρμόζει κριτικὸ ἔλεγχο στίς ἀπόψεις ποὺ παραθέτει.

Μὲ τὸν ᾽Αγ. Γρηγόριο τὸ Θεολόγο τὸ γεγονός τῆς ἀρπαγῆς τοῦ ᾽Απ. Παύλου ἐντάσσεται στὴ γενικότερη διδασκαλία γιὰ τὴ θέωση τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ ᾽Αγ. Γρηγόριος προσφεύγει ἐπίμονα στὴν ἐνότητα τῆς θεωτικῆς ἐμπειρίας τῶν ᾽Αγίων τῆς Π. καὶ Κ. Διαθήκης ἀδιακρίτως, μὲ σκοπὸ νὰ ἀνατρέψῃ τὴν ἄποψη τῶν Εὐνομιανῶν περὶ τῆς γνώσεως τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς κτιστότητος τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ᾽Αγίου Πνεύματος. Ἔτσι ἔχοντας ἀναφερθεῖ σὲ θεόπτες τῆς Π. Διαθήκης καταλήγει στὴ θεωτικὴ ἐμπειρία τοῦ ᾽Απ. Παύλου, τὴν ὁποία χαρακτηρίζει καὶ ὡς «μυστήριον τῆς ἀρπαγῆς», ταυτίζοντας κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον, τὸ «μυστήριον τῆς ἀρπαγῆς» τοῦ ᾽Απ. Παύλου μὲ τὴν ἐμπειρία τῆς θεωρίας τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ ἀπὸ τοὺς Προφῆτες στὴν Π. Διαθήκη. Στὸ δεύτερο θεολογικὸ του λόγῳ ὁ ᾽Αγ. Γρηγόριος χαρακτηρίζει τὸ ἴδιο γεγονός ὡς «πρόδοον ἢ ἀνάβασιν ἢ ἀνάληψιν»¹⁷ — ἕνα χωρίο ποὺ θὰ σχολιασθῇ ἀργότερα διὰ μακρῶν ἀπὸ τὸν ᾽Αγ. Μάξιμο τὸν Ὁμολογητὴ— ἐνῶ παράλληλα στὸν πέμπτο Θεολογικὸ περιγράφει τὴν ἀτελεύτητη πορεία τῶν χριστιανῶν πρὸς τὴ

12. Αὐτόθι.

13. Αὐτόθι.

14. Ἐνθ' ἄνωτ. 1729D.

15. Αὐτόθι, «ὁποτέρως δὲ ἔχει, Θεὸς ἂν εἰδείη καὶ ᾧ ἂν αὐτὸς φανερώσῃ».

16. Αὐτόθι.

17. Λόγ. 28,20, PG 36, 52C: «Παῦλω δὲ εἰ μὲν ἔκφορα ἦν ἡ παρέσχεν ὁ τρίτος οὐρανὸς καὶ ἡ μέχρις ἐκεῖνου πρόδοος ἢ ἀνάβασις ἢ ἀνάληψις, τάχα ἂν τι περὶ Θεοῦ πλέον ἔγνωμεν, εἴπερ τοῦτο ἦν τὸ τῆς ἀρπαγῆς μυστήριον. Ἐπεὶ δὲ ἄρῃητα ἦν, καὶ ἡμῖν σιωπῇ τιμάσθω».

θέωση μετὸ λόγο τοῦ Δαβίδ, ὡς ἀνάβαση ἢ «ἐκ δόξης εἰς δόξαν πρόοδον καὶ προκοπήν»¹⁸.

Ἐνάλογη ἀναφορά ἐστὶ θεωτικὴ ἐμπειρία τοῦ Ἀπ. Παύλου καὶ τοῦ Δαβίδ ὑπάρχει στὴν § 21 τοῦ λόγου 28, ὅπου γίνεται εὐρύτερη ἀνάπτυξη τοῦ ἰδίου θέματος. Ἐν καὶ ὁ Ἀγ. Γρηγόριος ἀναγνωρίζει τὸν ἄρρητο χαρακτήρα αὐτῆς τῆς ἐμπειρίας, ἐν τούτοις, ἀφοῦ ὁμολογήσει ὅτι καὶ ὁ ἴδιος εἶχε τὴν ἴδια ἐμπειρία μετ' ἐκείνη τοῦ Ἀπ. Παύλου, προχωρεῖ σ' ἓνα εἶδος περιγραφῆς τῆς πορείας μέχρι πού νὰ καταληφθῇ ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ τὴν «ἐκπλήξιν», ἐμπρὸς στὸ ἀκατάληπτο ὄχι μόνο τῆς φύσεως ἀλλὰ καὶ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ Θεοῦ, τὶς ὁποῖες ὀνομάζει «κρίματα»¹⁹.

Ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους ἐρμηνευτὲς ὁ Θεοδώρητος Κύρου ἀναφέρεται περισσότερο στὸ περιεχόμενο τῆς ὁράσεως τοῦ Ἀπ. Παύλου καὶ τονίζει ὄχι τόσο τὸ ἀκατάληπτο τῆς «ἀκοῆς»²⁰, ὅσο τὸν ἄρρητο χαρακτήρα αὐτῆς τῆς ἐμπειρίας²¹. Τελικὰ ὁμολογεῖ ὅτι ἡ «ἀκρίβεια» τῆς θεωρίας εἶναι γεγονός πού ἀνήκει στὴν προσωπικὴ ἐμπειρία τοῦ θεόπτη²².

Μετὸν Ἀγ. Ἰωάννη τῆς Κλίμακος μεταφερόμαστε στὸ κέντρο τῆς προσευχητικῆς παραδόσεως τοῦ ὀρθοδόξου μοναχισμοῦ, ὅπου ἡ «ἀρπαγὴ πρὸς Κύριον» συνιστᾷ τὴν τελεία προσευχή, ἡ ὁποία κατορθοῦται μετὰ ἀπὸ ἔγκαρπη πνευματικὴ προκοπή: «Ἀρχὴ μὲν προσευχῆς, προσβολαὶ μονολογίστως διωκόμενοι ἐκ προοιμιῶν αὐτῶν· μεσότης δέ, τὸ ἐν τοῖς λεγομένοις καὶ νοουμένοις εἶναι τὴν διάνοιαν· τὸ δὲ ταύτης τέλειον, ἀρπαγὴ πρὸς Κύριον»²³, σημειώνει ὁ

18. Λόγ. 31.26, PG 36, 161C-164A: «Ταῖς δὲ κατὰ μέρος προσθήκαις καὶ, ὡς εἶπε Δαβίδ, ἀναβάσει καὶ ἐκ δόξης εἰς δόξαν προόδοις καὶ προκοπαῖς, τὸ τῆς Τριάδος φῶς ἐκλάμψη τοῖς λαμπροτέροις».

19. Λόγ. 28.21, PG 36, 53C: «Παῦλος δὲ πειρᾶται μὲν ἐφικέσθαι, οὕτω λέγω τῆς τοῦ Θεοῦ φύσεως, τοῦτο γὰρ ἤδει παντελῶς ἀδύνατον εἶναι, ἀλλὰ μόνον τῶν τοῦ Θεοῦ κριμάτων· ἐπεὶ δὲ οὐχ εὐρίσκει διέξοδον οὐδὲ στάσιν τῆς ἀναβάσεως, οὐδὲ εἰς τι φανερὸν τελευτᾷ πέρας ἢ πολυπραγμοσύνη τῆς διανοίας, αἰετὸς ὑποφαινόμενον τοῦ λείποντος· ὡ τοῦ θαύματος (ἵνα καὶ αὐτὸς πάθω τὸ ἴσον)! ἐκπλήξει περιγράφει τὸν λόγον καὶ πλοῦτον Θεοῦ καὶ βάθος τὸ τοιοῦτο καλεῖ, καὶ ὁμολογεῖ τῶν τοῦ Θεοῦ κριμάτων τὸ ἀκατάληπτον, μονονοχί τὰ αὐτὰ τῷ Δαβίδ φθεγγόμενος, ποτὲ μὲν ἄβυσσον πολλῶν ὀνομάζοντι τὰ τοῦ Θεοῦ κρίματα, ἧς οὐκ ἔστι τὴν ἔδραν ἢ μέτρον ἢ αἰσθήσει λαβεῖν, ποτὲ δὲ τεθραυστωθῆναι τὴν γνῶσιν ἐξ ἑαυτοῦ καὶ τῆς ἑαυτοῦ συστάσεως λέγοντι, κεκραταιῶσθαι τε πλέον ἢ κατὰ τὴν ἑαυτοῦ δύναμιν καὶ περιδραξιν».

20) Ὁ ὅρος χρησιμοποιεῖται ἐνταῦθα, γιὰ νὰ δηλώσῃ γνῶση μέσω ἀποκαλύψεως. Πρβλ. σημείωση ἀποδιδόμενη στὸ Θεόδωρο Μοψουεστίας, ἡ ὁποία δημοσιεύεται μετὰ τῶν ἔργων τοῦ Διδύμου. PG 39, 1725D, σημείωση 42.

21. Ἐρμηνεία εἰς Β' πρὸς Κορ. 12,2-5, PG 82, 448C: «...Ἐωρακέναι γὰρ αὐτὸν τοῦ παραδείσου τὸ κάλλος καὶ τὰς ἐν ἐκείνῳ τῶν ἁγίων χορείας, καὶ τὴν παναρμόνιον τῆς ὕμνης φωνῆν».

22. Αὐτόθι, 448D.

23. Λόγ. 28 PG 88, 1132D.

Ἄγ. Ἰωάννης, τὴν πνευματικὴ ἀυθεντία τοῦ ὁποίου ἐπικαλεῖται σύσσωμὴ ἢ μετέπειτα παράδοση.

Ἀπὸ τὴν ἄλλη ὁ Ἄγ. Μάξιμος ὁ Ὁμολογητὴς ἀναφέρεται ἔμμεσα στὸ λόγο τοῦ Ἀπ. Παύλου σχολιάζοντας ἐπισταμένα στὸ ἔργο του, Περὶ διαφόρων ἀποριῶν τῶν Ἀγίων Διονυσίου καὶ Γρηγορίου πρὸς Θωμᾶν τὸν Ἅγιασμένον, κυρίως τὴν ἀρχὴ τῆς §20 τοῦ λόγου 28 τοῦ Ἄγ. Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, ὅπου δίδει ἰδιαίτερη ἔμφαση στὴν ἐρμηνεία τῶν τριῶν ὄρων, «πρόοδος», «ἀνάβασις» καὶ «ἀνάληψις». Παρεμβάλλονται ἐπίσης δύο ἐρμηνεῖες γιὰ τὴ σημασία τοῦ «τρίτου οὐρανοῦ», στὸν ὁποῖο ἔφθασε ὁ Ἀπ. Παῦλος κατὰ τὴν ἀρπαγὴ του. Σχετικὰ τώρα μὲ τὴ διασαφήνιση τῶν τριῶν ὄρων, ποὺ χρησιμοποιεῖ ὁ Ἄγ. Γρηγόριος, ὁ Ἄγ. Μάξιμος παραθέτει πέντε ἐρμηνεῖες, τὶς ὁποῖες ἀποδίδει στοὺς «ἐμμελετήσαντας σοφῶς τοῖς θείοις λόγοις» καὶ στοὺς «πεπειραμένους». Ἀπὸ αὐτὲς οἱ τρεῖς πρῶτες ἀποτελοῦν τρεῖς ἐναλλακτικoὺς τύπους, ἐνῶ οἱ ἄλλες δύο ἀνάγονται στὴν πρακτικὴ φιλοσοφία, τὴ φυσικὴ θεωρία καὶ τὴ θεολογικὴ μυσταγωγία, συνδέοντας ἔτσι τοὺς τρεῖς ὄρους μὲ τὰ τρία στάδια τῆς προσευχητικῆς καταστάσεως τῶν χριστιανῶν ποὺ πορεύονται πρὸς τὴ θέωση²⁴. Ἄς σημειωθῇ ὅτι αὐτὴ ἡ ἐρμηνεία συσχετίζεται ἄμεσα μὲ ἐκείνη ποὺ προτείνει ἀποφθεγματικὰ ὁ Ἄγ. Ἰωάννης τῆς Κλίμακος. Ἔτσι μὲ τὸν Ἄγ. Ἰωάννη τῆς Κλίμακος καὶ πρὸ πάντων μὲ τὸν Ἄγ. Μάξιμο ἡ ἔμφαση δίδεται

24. PG 91, 1237C-1240B: «Διὸ 'πρόοδον' μὲν αὐτὸν ὑπονοῶ λέγειν τὴν ἔξω τῆς φυσικῆς ἀνάγκης τὸν ἄγιον Ἀπόστολον καταστήσασαν τῆς ἀρετῆς κατὰ τὴν ἔξιν ἀπάθειαν, καθ' ἣν οὐδεμίαν εἴλετο πρὸς τὴν φύσιν ἔχειν προαιρέσεως σχέσιν, ὡς καὶ αὐτῆς τῆς κατ' αἴσθησιν φυσικῆς ἐνεργείας ἔξω γενόμενον, μᾶλλον δὲ καὶ ταύτην πρὸς πνευματικὴν ἔξιν μεταβελόντα· 'ἀνάβασιν' δὲ τὴν τε αἰσθητῶν πάντων ἀπόλειψιν, οὐκ ἔτι ἐνεργούντων ἢ ἐνεργουμένων παρ' αὐτῶ κατὰ τὴν αἴσθησιν, καὶ τῆς περὶ αὐτὰ κατὰ φύσιν ἐν πνεύματι γνωστικῆς θεωρίας ὑπέρβασιν· 'ἀνάληψιν' δὲ τὴν ἐν Θεῷ γενομένην αὐτῶ μετὰ ταῦτα μονήν τε καὶ ἴδρυσιν, ἣν προσφόρως 'ἀνάληψιν' ὁ διδάσκαλος εἶπεν, ὡς παθόντα μᾶλλον ἢ δρᾶσαντα τὸν Ἀπόστολον τὴν ἀνάληψιν ἐνδεικνύμενος... Ἡ καὶ πάλιν οὕτω· 'Πρόοδος' μὲν ἐστὶν ἡ παντελῆς κατ' ἀρετὴν τῆς φύσεως ἄρνησις, 'ἀνάβασις' δὲ ἡ τῶν ἐν οἷς ἐστὶν ἡ φύσεως ὑπέρβασις, λέγω δὲ τόπον καὶ χρόνον, ἐν οἷς ἡ τῶν ὄντων ἐστὶν ὑπόστασις, 'ἀνάληψις' δὲ ἡ πρὸς τὸν ἐξ οὗ τὰ πάντα καὶ δι' οὗ καὶ εἰς ὄν, ὡς πρὸς πέρασ τῶν ὄλων κατὰ χάριν ἀποκατάστασις». Καὶ 1241 BC: «Ποιεῖ δέ, καθὼς οἱ πεπειραμένοι φασί, τὴν μὲν ἐν τῇ λεχθείσῃ 'προόδῳ' τῆς ἀρετῆς τελείαν πρᾶξιν πίστις ὀρθὴ καὶ φόβος εἰς Θεὸν ἀνόθευτος, τὴν δὲ κατὰ τὴν ἀνάβασιν ἄπταιστον φυσικὴν θεωρίαν ἐλπὶς βεβαία καὶ ἀλώβητος σύνεσις, τὴν δὲ κατὰ τὴν 'ἀνάληψιν' θέουσι ἀγάπη τελεία, καὶ νοῦς τοῖς οὐσι καθ' ὑπεροχὴν πάμπαν ἐκουσίως πεπηρωμένος. Καὶ τῆς μὲν πρακτικῆς φιλοσοφίας πάλιν ἔργον εἶναι φασὶ πάσης τὸν νοῦν ἐμπαθῆ φαντασίας καθαρὸν καταστήσαι, τῆς φυσικῆς θεωρίας πάσης τῆς ἐν τοῖς οὐσι καθ' ἣν αἰτίαν ὑπάρχουσι ἀληθοῦς γνώσεως αὐτὸν ἐπιστήμονα δεῖται, τῆς δὲ θεολογικῆς μυσταγωγίας ὅμοιον Θεῷ καὶ ἴσον, ὡς ἐφικτόν, τῇ χάριτι κατὰ τὴν ἔξιν ποιῆσαι, μηδενὸς τὸ σύνολον ἔτι τῶν μετὰ Θεὸν διὰ τὴν ὑπεροχὴν ὄντα νοήμονα». Βλ. P. Sherwood, *The Earlier Ambigua of Saint Maximus the Confessor and His Refutation of Origenism*, Romae 1955, σ. 45. Πρβλ. ἐπίσης Ἄγ. Μαξίμου, *Πρὸς Θαλάσσιον* 24.14, PG 90, 340BC.

ἔχει τόσο στὸ περιεχόμενο τῆς θεοπτείας ὅσο στὴν ἐρμηνεία καὶ δυνατότητα κατανόησεως τῆς καταστάσεως στὴν ὁποία βρέθηκε ὁ Ἅπ. Παῦλος.

Ἀπὸ τοὺς μεταγενέστερους ἐρμηνευτὲς ὁ Οἰκουμένιος, ἐπίσκοπος Τρίκκης, σχολιάζοντας τὸ ὑπὸ συζήτησιν χωρίο κατ' ἀρχὰς δίδει μίαν μᾶλλον γραμματολογικὴ ἐρμηνεία, ἐνῶ στῆ συνέχεια τονίζει ὅτι πρόκειται γιὰ δύο ἀρπαγές τοῦ Ἅπ. Παύλου, καθὼς ἡ μία ἔγινε πρὸς τοὺς οὐρανοὺς καὶ ἡ ἄλλη στὸν παράδεισο, ἀκολουθώντας κατὰ πᾶσαν πιθανότητα τὸ Δίδυμο. Χαρακτηρίζει ἀκόμη τὸ γεγονός τῆς ἀρπαγῆς παράδοξο καὶ ὑπερφυές καὶ τὸν τρόπο πού συνέβη ἄγνωστο²⁵.

Περαισότερο σαφὲς εἶναι στὸ σχολιασμό του ὁ Θεοφύλακτος, ὁ ὁποῖος συνοψίζει μὲ ἐπιτυχία τὴν παλιότερη ἀγιοπατερικὴ παράδοση. Πρὶν ἀσχοληθῆ ὁ Θεοφύλακτος μὲ τὴν προσευχητικὴ κατάσταση τοῦ Ἅπ. Παύλου κατὰ τὴν ἀρπαγή, ἐρμηνεύει τὶς ἐκφράσεις «τρίτος οὐρανός» καὶ «παράδεισος», ἐφαρμόζοντας τὴ μέθοδο τῆς «ἀναγωγῆς», σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία οἱ δύο ὅροι εἶναι δυνατὸν νὰ ἔχουν τὴν ἴδια σημασία²⁶. «Ὅμως ὅ,τι ἔχει μεγάλη σπουδαιότητα εἶναι ἡ διάκριση καὶ στῆ συνέχεια ἡ ἀναγωγικὴ ἐρμηνεία τῶν τριῶν οὐρανῶν (οἱ δύο πρῶτοι προϋποτίθενται σὲ σχέση μὲ τὸν τρίτο) καὶ τὰ ἀνθρωπολογικὰ των συνεπαγόμενα. Γράφει ὁ Θεοφύλακτος, «Ἔστι γὰρ πρῶτος οὐρανός, τὸ πέρασ καὶ ὁ ὅρος τῆς ἠθικῆς, ὅταν τις τὰ ἦθη ἑαυτοῦ ρυθμίση. Εἶτα ἡ φυσικὴ, δεῦτερος οὐρανός, ὅταν τις τὴν γνῶσιν τῆς τοῦ παντὸς φύσεως, ὡς ἐφικτόν, περιορίση. Εἶτα ἡ θεολογικὴ, τρίτος οὐρανός, ὅταν τις τὸ ἐφικτόν τέως αὐτῶ μέτρον τῆς τῶν θειοτέρων καὶ ὑπὲρ γνῶσιν καταλήψεως φθάση διὰ θεωρίας»²⁷. Χωρὶς ἀμφιβολία ὁ Θεοφύλακτος ταυτίζει τὸν τρίτο οὐρανὸ μὲ τὴν κατάληψιν τῶν «θειοτέρων», ἡ ὁποία ὑπερβαίνει τὴ γνώση πού ἀποκτᾶται μὲ τὸ νοῦ, καὶ κατορθοῦται «διὰ θεωρίας». Στὴν κατάσταση αὕτη ὁ θεούμενος ἀρπάζεται («ἐν τοῖς περὶ τὴν Τριάδα τόποις»²⁸, μετέχει δηλαδὴ στίς ἄκτιστες ἐνέργειες τοῦ Θεοῦ, μίαν ἐρμηνεία πού συνάδει ἀπόλυτα μὲ τὴν ἔκφραση «ὑπερβάς (δηλ. ὁ ἀρπαγείς Ἅπ. Παῦλος) πάντα τὰ γεγονότα»²⁹. Ὁ Θεοφύλακτος δὲν παραλείπει νὰ ἐξετάσῃ τὶς ἀνθρωπολογικὰς συνέπειες τῆς ἀρπαγῆς, κατὰ τὴν ὁποία ἀναστέλλονται, ἀργοῦν, οἱ λειτουργίαι τοῦ σώματος καὶ τῆς ψυχῆς, καθὼς ὁ

25. *Ἐξήγ. τῆς Β' πρὸς Κορ.*, PG 118, 1064B.

26. *Ἐξήγ. τῆς Β' πρὸς Κορ.*, PG 124, 929C: «Κατὰ μὲν τὸ ρητόν, ἕτερος τόπος ὁ τρίτος οὐρανός καὶ ἕτερος ὁ παράδεισος· κατὰ δὲ τὴν ἀναγωγὴν, τάχα μὲν ὁ αὐτὸς τάχα δὲ οὐχ ὁ αὐτός».

27. Αὐτόθι.

28. Ὁ ταυτισμὸς «τῶν περὶ τὴν Τριάδα τόπων» μὲ τὶς ἄκτιστες ἐνέργειες τοῦ Θεοῦ ἀπαντᾶται σαφῶς στὸν Ἅγ. Νικόδημο τὸν Ἀγιορείτη, *Συμβουλευτικὸν Ἐγχειρίδιον* (τόπος τῶν πνευματικῶν ἡδονῶν εἶναι ἡ θεωρία τῶν τοῦ Θεοῦ προσόντων), Ἀθῆναι 1885, σσ. 190-192.

29. *Ἐξήγ. τῆς Β' Κορ.*, PG 124, 929C.

ἄνθρωπος ἐνεργεῖται ὑπὸ τοῦ Θεοῦ» καὶ οὔτε ἐν σώματι ὦν (οὐδὲ γὰρ ἐνήργει κατὰ τὰς σωματικὰς αἰσθήσεις), οὔτε ἐκτὸς τοῦ σώματος ἤργησε γὰρ αὐτῶ καὶ ἡ νόησις. Ἐν γὰρ τοῖς θείοις ἀργεῖ πᾶσα ἡ ἀνθρωπίνη νόησις ἀρπαζομένου τοῦ ἀνθρώπου, καὶ λαμβανομένου ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ὥστε καὶ ὑπ' ἐκείνου φέρεσθαι καὶ ἐνεργεῖσθαι»³⁰. Ἀσφαλῶς δὲν πρόκειται ἐνταῦθα γιὰ νέκρωση τοῦ ἀνθρώπου, πρὸ πάντων ἀπελευθέρωση ἀπὸ τῆ σωματικότητά του, ἀλλὰ γιὰ τὴν ὑπέρβαση τῆς κτιστότητός του, τὴν ἔκβαση «τῆς ἀνθρωπίνης εὐτελείας»³¹, μὲ τὴν ἀτελεύτητη πορεία τῶν πνευματικῶν ἀναβάσεων³². Ἐτοι ἔχοντας ὁ Θεοφύλακτος ὡς βάση «τὸ μυστήριον τῆς ἀρπαγῆς» τοῦ Ἁπ. Παύλου, ἀναγνωρίζει τὴν ἴδια ἐμπειρία στὴ ζωὴ ὄλων τῶν «ἐνεργουμένων» ἀπὸ τὸ «Ἅγιο Πνεῦμα Χριστιανῶν.

Στὴν ἴδια ἐρμηνευτικὴ παράδοση ἀνήκει καὶ ὁ Ἁγ. Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς, ὁ ὁποῖος τῆς δίδει μία νέα ἔκφραση ἐξ ἀφορμῆς τῶν ἀντισηχαστικῶν τάσεων ἀπὸ τοὺς συγχρόνους του αἰρετικούς. Ὁ Ἁγ. Γρηγόριος σαφῶς ταυτίζει τὴ θεωτικὴ ἐμπειρία τοῦ Ἁπ. Παύλου κατὰ τὴν ἀρπαγὴ του μὲ τὴν ἀνάλογη ἐμπειρία τῶν χριστιανῶν στὴν κατάστασι τῆς θεώσεως. Στὴ συζήτησί του μὲ τὸν Βαρλαάμ τὸν Φιλόσοφο γιὰ τὸ ποῖα εἶναι ἡ σωτήριος γνώσις καὶ ὄντως ἀλήθεια ὁ Ἁγ. Γρηγόριος ὑποστηρίζει ὅτι ἡ ἀρπαγὴ τοῦ Ἁπ. Παύλου εἶναι βραβεῖο ἢ ὁ ἀρραβὼν τῆς θεοσοφίας καὶ ὄχι τῆς κοσμικῆς γνώσεως καὶ ἀληθείας, ἡ ὁποία ἐρευνᾷ μόνο «τοὺς ἐν τοῖς κτίσμασι λόγους»³³, ἀλλὰ ποῦ δὲν ὀδηγεῖ στὴ σωτηρία καὶ τὴν τελείωση τῆς ἀγιωσύνης. Στὴν προσπάθειά του νὰ προσδιορίσῃ τὸ περιεχόμενο τῆς ἀρπαγῆς σὲ σχέση πρὸς τὴ θεωτικὴ ἐμπειρία καὶ πνευματικότητα τῶν Ἀγίων τῆς Ἐκκλησίας στὴν Π. καὶ Κ. Διαθήκη, ὁ Ἁγ. Γρηγόριος ἀποδεικνύει ὅτι ἡ ταυτότης τῆς πνευματικότητος δὲν ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴ λεκτικὴ ταυτότητα, γιὰτὶ εἶναι ταυτότητα ἐμπειρίας, ποῦ στὴν οὐσία μένει ἀρρητη. Ἐτσι ὁ ἴδιος ὁ Ἁπ. Παῦλος χαρακτηρίζει τὴν ἀρπαγὴ καὶ «ἄνοδον ὑπερουράνιον»³⁴, ἐνῶ ὁ Χριστὸς ὀμιλεῖ γιὰ «ἐλευσιν καὶ μονὴν καὶ ἐμφάνειαν ἑαυτοῦ καὶ τοῦ Πατρὸς»³⁵, ἡ ὁποία «ἐλευσις» εἶναι «ἢ πρὸς αὐτὸν ἡμῶν δι' ἀποκαλύψεως ἄνοδος»³⁶. Σύμφωνα μὲ τὴν ἀνάλυσι τοῦ Ἁγ. Γρηγορίου ἢ χρῆσι τῶν ὄρων «ἀρπαγὴ», «ὑπερουράνιος ἄνοδος», «ἐλευσις», «μονή», «ἐμφάνεια» προσδιορίζει τὴν ἴδια πνευματικὴ ἐμπειρία.

Ὁ Ἁγιος Γρηγόριος ἐπιμένει κυρίως στὴ συμμετοχὴ ὄλων τῶν δυ-

30. Ἐνθ' ἄνωτ. 929C.

31. Ἐνθ' ἄνωτ. 932A.

32. Ἐνθ' ἄνωτ. 929D: «Ἐπει δὲ καὶ ἐν τοῖς θεολογίας τόποις ἀναβάσεις εἰσί».

33. Ἐπὲρ τῶν ἱερῶς ἡσυχάζοντων 2.1.44. Συγγράμματα Ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ, ἐκδ. Π. Χρήστου, Θεσσαλονίκη 1962, τόμ. 1, 505, 28.

34. Αὐτόθι, στ. 19.

35. Αὐτόθι, στ. 20.

36. Αὐτόθι.

νάμεων τοῦ ἀνθρώπου στὴ θεοποιὸ χάρη, δόξα καὶ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, σημειώνοντας ὅτι στὴν κατάσταση αὐτὴ ὁ νοῦς ἀρπάζεται ἀπὸ τὸ "Ἅγιο Πνεῦμα καὶ τὸ σῶμα μεταστοιχειώνεται σὲ σῶμα πνευματικὸ, δεκτικὸ δηλ. τῶν ἐνεργειῶν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Αὐτὸ εἶναι δυνατὸ, γιατί τὸ φῶς τῆς θεωρίας, τὸ ὁποῖο ταυτίζεται μὲ τὴ δόξα καὶ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, εἶναι ἄκτιστο καὶ κατὰ συνέπειαν ἢ μετοχὴ σ' αὐτὸ καταργεῖ κατὰ χάριν τὴν κτιστότητα τῆς δημιουργημένης φύσεως, τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν ἀγγέλων. «Διὸ καὶ ὁ μέγας Παῦλος κατὰ τὴν ἐξαισιάν ἀρπαγὴν ἐκείνην ἀγνοεῖν ἑαυτὸν φησι τί ἦν. Ἐώρα μέντοι ἑαυτὸν· πῶς; αἰσθητῶς ἢ λογικῶς ἢ νοερῶς; Ἄλλὰ τούτων ἀρπαγεῖς ἀπάνεστη τῶν δυνάμεων. Διὰ τοῦ τὴν ἀρπαγὴν ἄρ' ἐξειργασμένου Πνεύματος ἑώρα ἑαυτὸν. Αὐτὸς δὲ τί ἦν, ἀληπτος ὢν πάσῃ φυσικῇ δυνάμει, μᾶλλον δ' ἀπολελυμένος πάσης φυσικῆς δυνάμεως; Πάντως ἐκεῖνο ᾧ ἠνώθη καὶ δι' οὗ ἑαυτὸν ἐγίνωσκε καὶ δι' ὃ πάντως ἀφειμένος ἦν. Ταύτην γὰρ ἔσχε πρὸς τὸ φῶς τὴν ἔνωσιν, ἥς οὐδ' ἄγγελοι τυγχάνοιεν ἂν, εἰ μὴ διὰ τῆς ἐνούσης χάριτος ὑπερβαῖεν ἑαυτούς. Φῶς ἄρα καὶ Πνεῦμα ἦν ἐκεῖνος τότε ᾧ καὶ ἦνεται, ἐξ οὗ καὶ τὸ ἠνώσθαι εἶχε, τῶν ὄντων πάντων ἐκστάς καὶ καθ' ὑπεροχὴν μὴ ὢν, ἡγουν ὑπὲρ τὰ κτιστά»³⁷. Ὡστόσο ὁ "Αγ. Γρηγόριος διστάζει νὰ περιγράψῃ τὴν κατάσταση τοῦ ἐνεργουμένου ἀπὸ τὸ "Ἅγιο Πνεῦμα, τοῦ Ὁποίου ὁ ἄνθρωπος ὡς κτιστὸς ἀγνοεῖ τὴν οὐσία καὶ τὰ βᾶθη»³⁸ καὶ γι' αὐτὸ τονίζει ἐπανειλημμένα ὅτι ἀρμόδιον γιὰ τὴ διατύπωση τοσούτου πράγματος εἶναι μόνο οἱ ἀπειραμένοι Πατέρες»³⁹. Γιὰ κεῖνο ποῦ αἰσθάνεται ἀσφαλῆς νὰ ὁμιλήσῃ εἶναι ἡ ἐφαρμογὴ τῆς θεραπευτικῆς μεθόδου, ποῦ μὲ ἀρχὴ τὴν κάθαρση εἶναι δυνατὸ νὰ ὀδηγήσῃ στὴν θέωση⁴⁰.

Τέλος τὶς βασικῆς θέσεις τῶν προηγουμένων Πατέρων καὶ ἐρμηνευτῶν ἐπαναλαμβάνουν καὶ ἀναπτύσσουν χωρὶς προσωπικὲς διαφορὰς οἱ "Ἅγιοι Κάλλιστος καὶ Ἰγνάτιος οἱ Ἐαυθόπουλοι καὶ πολὺ ἀργότερα ὁ "Αγ. Νικόδημος ὁ Ἁγιορείτης, μὲ τοῦ ὁποίου τὴν παρουσία περνᾶμε στὴ σύγχρονη ἐκκλησιαστικὴ παράδοση καὶ ζωὴ.

Κατὰ ταῦτα οἱ "Ἅγιοι Ἰγνάτιος καὶ Κάλλιστος, στὸ ἔργο των *Περὶ τῶν*

37. Ὑπὲρ τῶν ἱερῶς ἠσυχάζοντων 2.3.37, μν. ἐργ., σ. 570, 17-29. Περβλ. Ἁγ. Νεῖλου, λόγ. 27. *Περὶ ἀκτημοσύνης*, PG 79, 1004A.

38. «Τότε γὰρ ὡς ἀληθῶς ὁ ἄνθρωπος Πνεύματι, ἀλλ' οὐχὶ νῶ, οὐδὲ σῶματι ὄρα. Καὶ ὅτι μὲν ὄρα φῶς ὑπὲρ φῶς ὑπερφῶς οἶδεν ἀκριβῶς· τίμη δὲ τοῦθ' ὄρα, οὐκ οἶδε τότε, ἀλλ' οὐδ' ἐξετάζειν δύναται τὴν τούτου φύσιν, διὰ τὸ ἀνεξιχνίαστον τοῦ Πνεύματος δι' οὗ ὄρα. Καὶ τοῦτο ἐστὶν ὃ καὶ Παῦλος εἶπεν, ἠνίκα ἤκουε τὰ ἄβρῆτα καὶ ἑώρα τὰ ἀόρατα· ἐώρων· γὰρ, φησί, εἶτε ἐκτὸς τοῦ σώματος οὐκ οἶδα, εἶτε ἐντὸς τοῦ σώματος οὐκ οἶδα· τουτέστιν οὐκ ᾔδειν εἶτε νοῦς ἦν, εἶτε σῶμα τὸ ὄρων. Ὁρα γὰρ, οὐκ αἰσθήσει μὲν, ὡς ἡ αἴσθησις δὲ τὰ αἰσθητὰ τρανῶς καὶ τρανότερον ἢ αὐτῇ. Ὁρα δ' ἑαυτὸν ὑπὸ τῆς τοῦ ὁραμένου γλυκυθυμίας ἀπορρήτου ἐκστάντα τε καὶ ἀρπαγέντα οὐ μόνον παντὸς πράγματός τε καὶ νοήματος πραγμάτων, ἀλλὰ καὶ ἑαυτοῦ» (μν. ἐργ., 1.1.21, σ. 441).

39. Μνήμ. ἐργ.. 1.3.5, 414, 28-415,6.

40. Μνήμ. ἐργ., 1.1.21, 431,11-14.

αίρουμένων ἡσύχως βιώναι καὶ μοναστικῶσ⁴¹, ἐνδιαφέρονται κυρίως γιὰ τὴ λειτουργία τοῦ νοῦ κατὰ τὴν προσευχή, πού τὸ τέλος της εἶναι ἡ «ἀρπαγὴ πρὸς Κύριον». Ὁ λόγος των κατοχυρώνεται μὲ μαρτυρίες ἀπὸ τὸν ᾿Αγ. Ἰωάννη τῆς Κλίμακος καὶ τὸν ᾿Αγ. Νεῖλο, ὅπως ἐπίσης ὑπάρχει σαφὴς ἀναφορὰ στὴν ἀρπαγὴ τοῦ ᾿Απ. Παύλου, ἕνα γεγονός πού ταυτίζεται μὲ τὴν ὄραση τῆς «ὀθόνης» ἀπὸ τὸν ᾿Απ. Πέτρο⁴². Ἡ προσευχητικὴ κατάσταση στὰ τρία στάδια ἐλέγχεται παραπέρα μὲ βάση τὰ ἐπὶ μέρους «γνωρίσματα» καὶ τοὺς καρποὺς τῆς ἀληθείας ἢ τῆς πλάνης⁴³.

Στὸ ἴδιο πλαίσιο κινεῖται καὶ ὁ ᾿Αγ. Νικόδημος, ὁ ὁποῖος προσφεύγει διαρκῶσ στὰ κείμενα τῶν προηγουμένων Πατέρων, τοῦ ᾿Αγ. Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, τοῦ Ὁσίου Νικηφόρου —σχετικῶσ μὲ τὴν τεχνικὴ μέθοδο καὶ ἐφαρμογὴ τῆς καρδιακῆς προσευχῆς ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους— τοῦ ᾿Αγ. Γρηγορίου τοῦ Σιναΐτου, τῶν ᾿Αγ. Ἰγνατίου καὶ Καλλίστου τῶν Ξανθοπούλων καὶ δὴ καὶ τοῦ ᾿Αγ. Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ⁴⁴. Εἰδικότερα ὁ ᾿Αγ. Νικόδημος ὁμιλεῖ γιὰ τοὺς πνευματικὺς καρποὺς πού προέρχονται ἀπὸ τὴν προσευχή, ὅταν ὁ νοῦσ ἀναπαύεται στὸν καρδιακὸ τόπο⁴⁵.

Σὲ γενικὲς γραμμὲσ οἱ θέσεις τῶν προαναφερθέντων Πατέρων καὶ ἐρμηνευτῶν συνοψίζονται ὡσ ἐξῆσ: α) Ἡ ἐρμηνεία τοῦ χωρίου Β΄ Κορ. 12,2-4 ἐντάσσεται στὴ συζήτηση γιὰ τὴ θέωση τοῦ ἀνθρώπου, β) Ὅλοι οἱ ἐρμηνευτὲσ τονίζουν τὸν ἄρρητο χαρακτήρα τῆς ἀρπαγῆς τοῦ ᾿Απ. Παύλου καὶ τῆς θεωτικῆς ἐμπειρίας τῶν ἀπ΄ αἰῶνος ᾿Αγίων. Ὁ ᾿Αγ. Μακάριος ὑπογραμμίζει τὴν συμμετοχὴ ὄλων τῶν δυνάμεων τοῦ ἀνθρώπου στὴ δόξα τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ. Ὁ Δίδυμος ἐκθέτει οὐσιαστικὰ ὑπάρχουσες ἀπόψεις, ἀλλὰ δὲν προβάλλει κάποια προσωπικὴ θέση. Ὁ ᾿Αγ. Γρηγόριος ὁ Θεολόγος ἐπιμένει στὴν ἐνότητα τῆς θεωτικῆς ἐμπειρίας τῶν ᾿Αγίων τῆς Π. καὶ τῆς Κ. Διαθήκης. Τὰ στάδια τῆς προσευχῆς ἀναλύονται περισσότερο ἀπὸ τοὺς ᾿Αγ. Ἰωάννη τῆς Κλίμακος, Μάξιμο τὸν Ὁμολογητὴ, τὸν Θεοφύλακτο ἐπίσκοπο Βουλγαρίας, ᾿Αγ. Ἰγνάτιο καὶ Κάλλιστο, τὸν ᾿Αγ. Νικόδημο τὸν ᾿Αγιορείτη. Ὁ ᾿Αγ. Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶσ, πού ταυτίζει τὴν ἐμπειρία τῆς ἀρπαγῆς τοῦ ᾿Απ. Παύλου μὲ τὴν ἐμπειρία τῆς θεώσεωσ τῶν ᾿Αγίων τῆς Ἐκκλησίας, ὑπερασπίζεται τὸ ἄκτιστο τῆς θεοποιουῦ χάριτοσ, δόξης καὶ βασιλείας τοῦ Θεοῦ, στὴν ὁποία μετέχουν οἱ θεούμενοι καὶ «ἐνεργούμενοι» ἀπὸ τὸ ᾿Αγιο Πνεῦμα.

Συμπερασματικὰ θὰ πρέπει νὰ ὑπογραμμίσουμε:

α) Ὅτι στὴ μακρὰ ἀγιοπατερικὴ παράδοση, πού ἡ ἀρχὴ της ἀνάγεται στοὺς Προφῆτεσ καὶ τοὺς ᾿Αγίους τῆς Π. Διαθήκης, ὑφίσταται ταυτότησ ἐμ-

41. Φιλοκαλία, τ. 4, ᾿Αθήναι 1976, σσ. 197-295.

42. Ἐνθ΄ ἄνωτ., κεφ. 73, σ. 268. Πρβλ. Πράξ. 10,11-16.

43. Ἐνθ΄ ἄνωτ. σ. 269.

44. Συμβουλευτικὸν Ἐγχειρίδιον, μν. ἔργ., σσ. 121-125.

45. Ἐνθ΄ ἄν. σσ. 128-130.

πειρίας καὶ πνευματικότητας, ἀλλὰ ἔχι καὶ ταυτότης λεκτικῆς διατυπώσεως καὶ ὀρολογίας, πρᾶγμα ποῦ δικαιολογεῖται ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι εἶναι ἀδύνατο νὰ ἐκφράση κανεὶς τὴν πνευματικὴ ἐμπειρία τῆς θεώσεως μὲ τὴν συμβολικὴ τοῦ κτιστοῦ λόγου, ἐπειδὴ ὁ «ἐνεργούμενος» ἀπὸ τὴ χάρη τοῦ Παναγίου Πνεύματος εἶναι «χάριτι» ἀναρχος, ἀτελεύτητος καὶ ἄκτιστος συγκληρονόμος τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ⁴⁶.

β) Ἐκινώντας οἱ Πατέρες ἀπὸ τὴ θεωτικὴ ἐμπειρία τοῦ Ἀπ. Παύλου κατὰ τὴν ἀρπαγὴ καὶ ἔχοντας οἱ ἴδιοι βιώσει τὴν ἴδια ἐμπειρία στὴν προσωπικὴ των ζωῇ, ἀναγνωρίζουν τὴ δυνατότητα βιώσεως τοῦ γεγονότος αὐτοῦ ἀπὸ τὸν κάθε χριστιανό, μετὰ ἀπὸ ἐφαρμογὴ τῆς δοκιμασμένης θεραπευτικῆς ἀγωγῆς τῆς καθάρσεως καὶ τοῦ φωτισμοῦ.

γ) Στὴν πατερικὴ παράδοση ὑφίσταται ταυτότης θεολογικῆς ἐρμηνείας καὶ πρακτικῆς ἐφαρμογῆς, ἐπειδὴ ἡ ἐρμηνευτικὴ λειτουργεῖ ὡς σημαντικὴ τῆς ἐκκλησιαστικῆς πράξεως καὶ ζωῆς καὶ ἔχι ὡς αὐτόνομη νοητικὴ διαδικασίᾳ. Ὅπου αὐτὸ συνέβη εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα τὴν προσωπικὴ πλάνη καὶ τὴν ἀποκοπὴ τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὴ ζωντανὴ παράδοση τῶν Ἀγίων τοῦ Θεοῦ. Θὰ μπορούσαμε πολὺ ἀσφαλῶς νὰ εἰποῦμε ὅτι οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας ξεκινοῦν ἀπὸ τὴν πράξη, τὴν ὁποία περιφρουροῦν μὲ τὴ θεολογικὴ διατύπωση στὰ πλαίσια μεταδόσεως τῆς ζωῆς παραδόσεως τῆς Ἐκκλησίας.

46. Γιὰ τὴ χρῆση καὶ σημασία τῶν ὄρων στοὺς Ἀγ. Μάξιμο καὶ Γρηγόριο Παλαμᾶ βλ. τὴν πολὺ ἐνδιαφέρουσα ἀνακοίνωση τοῦ καθηγητῆ *P. CHRESTOU* «Maximos, Confessor on the Infinity of Man», ἐν *Maximus Confessor, Actes du Symposium sur Maxime le Confesseur*, ἐκδ. F. HEINZER-CH. SHÖNBORN, Fribourg 1982, σσ. 261-271.